

С.І. Ткачук,

доктор педагогічних наук, професор
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. Оновлення суспільства, а тим більше його радикальна зміна, - суперечливий, складний і тривалий процес, пов'язаний із пошуком нових шляхів, засобів здійснення перетворень в усіх сферах життєдіяльності людей. Усе це зумовлює необхідність творчої участі в цьому процесі всіх членів суспільства, тому що недостатня творча активність, відсутність ефективних стимулів її розвитку та реалізації - основні фактори, які заважають втіленню нових ідей, задумів, нових цільових настанов та орієнтацій. Процеси демократизації і гуманізації суспільства створюють можливість вибору шляхів життєдіяльності його членів, сприятливі умови для творчості кожного. У гуманному цивілізованому суспільстві розвиток особистості, її творчих можливостей стає самоціллю всіх суспільних відносин.

Формування творчої особистості майбутнього педагога є сьогодні однією з актуальних проблем, адже підготовка до професійної діяльності досягає мети, якщо в результаті вдається сформувати ініціативного, творчо активного педагога, здатного у свою чергу формувати творчу особистість учня.

«Творчість – це необхідна умова становлення самого педагога, його самопізнання, розвитку і розкриття його особистості», оскільки «творчість, розвиваючи здібності, формує педагогічну талановитість учителя» [2, с. 16]. Творчість студента виражається в прагненні до пошуку нових шляхів розв'язання проблемних ситуацій і подолання труднощів, до відкриття нових явищ у навчально-пізнавальній діяльності, у його вмінні застосовувати практику як критерій істинності, виявляти кількісні та якісні характеристики

досліджуваного об'єкта, висувати гіпотези, перевіряти їх, приймати нестандартні рішення. Таким чином, творчість – це діяльність особистості, що забезпечує її включеність у процес творення нового, що передбачає перенесення знань і вмінь у нові ситуації, зміну способу дії при розв'язанні навчальних завдань.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема становлення творчої особистості вчителя в тій чи іншій мірі висвітлюється в наукових дослідженнях філософій, психологів і педагогів. Велику увагу розробці даної проблеми приділяли В.І. Андрєєв, Н.А Бердяєв, В.А Бухвалов, І.Г. Геращенко, В.І. Загвязинський, В.А. Кан-Калик, І. Кант, Л.М, Лу ііма, А.К. Маркова, Н.Д. Нікандров, Я.А. Пономарьов, М.М. Потішить, С.А. Рубінштейн, Л.І. Рувинський, С.О. Сисоєва, П.Л. Ципок та ін.)У працях цих науковців з'ясовано сутність основних категорій проблеми, визначено специфіку педагогічної творчості та шляхи її реалізації у педагогічному процесі. При всьому розмаїтті вивчення проблеми формуванні майбутнього вчителя як творчої особистості, підготовки його до творчої професійної діяльності, аспект формування у студентів педагогічних навчальних закладів умінь та навичок виховання творчої особистості учня в навчально-виховному процесі, розвитку потенційних можливостей дитини недостатньо досліджений у теоретично-методичному та методичному плані. Разом із цим у системі професійної підготовки майбутнього вчителя, зокрема, вчителя технологій на початкових етапах його залучення до педагогічної праці, існує особливо велика потреба в поглибленні теоретичної та практичної підготовки до творчої професійної діяльності, в озброєнні майбутніх учителів технологією орієнтації навчально-виховного процесу на розвиток творчих можливостей учня.

Сьогодні ми маємо чітко окреслену законодавчу базу функціонування вищої освіти: Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту” та Національну доктрину розвитку освіти, в яких відображено тенденції оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки педагогічних працівників на основі прогресивних концепцій та запровадження новітніх технологій. Різні аспекти

проблеми професійної підготовки вчителя знайшли своє відображення в історії педагогічної думки та набувають особливої актуальності і розробляються у багатьох напрямках на сучасному етапі. Проте проблема підготовки учителів і, зокрема трудового навчання (технологій), не втрачає актуальності, адже вона досить багатоаспектна. Значну увагу їй приділено у працях вітчизняних і зарубіжних вчених – О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Г. Терещука, Д. Тхоржевського, М. Янцура та інших. Про це свідчать численні дисертаційні роботи, присвячені підготовці вчителя трудового навчання: В. Кузьменко – практична підготовка студентів до проведення занять у навчальних майстернях; В. Курок – інтеграція навчальних дисциплін у структурі підготовки вчителя до трудового виховання школярів; Б. Сіменач – розвиток творчих здібностей студентів. Необхідно зазначити, що згадані вище дослідження далеко не повно вирішують проблеми забезпечення підготовки творчої особистості вчителя технологій відповідно до потреб сьогодення. В умовах оновлення технологічної підготовки в загальноосвітніх навчальних закладах України, розвитку освітньої галузі “Технологія” зростає потреба дослідження питань творчої особистості вчителів технологічної освіти та підготовки до її здійснення.

Мета статті – розглянути особливості та компоненти професійної підготовки творчої особистості вчителя технологій; визначити сформованість професійної готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. Творчість є родовою властивістю людини і людства в цілому, однак у різні історичні епохи вони реалізуються різною мірою. Суспільство створює певні об’єктивні умови для творчих проявів особистості, яка є тією структурною одиницею суспільства, що здатна до творчого перетворення світу. Саме на особистісному рівні формуються і реалізуються дійсні людські можливості, з яких у кінцевому підсумку складаються можливості суспільства [17,167]. Дослідженням сутності творчості, умов її розвитку та інших аспектів займалися і займаються різні науки, в тому числі філософія, психологія та педагогіка. Платон, наприклад, відносив до творчості все, створене людиною: “...Усе, що викликає перехід з небуття у буття-творчість...” [15]. Такий підхід

до творчості був характерний і для античної педагогіки в її кращих зразках. Якщо в античній філософії і педагогіці творчість розуміється як відкриття нового, а новизна присутня в усьому, створеному людиною, то "новизна" в інтерпретації І. Канта є чимось рідкісним і вражаючим у таємниці. "Новизна стає тут джерелом і засобом пожвавлення уваги. Творчість усе більше суб'єктивується і з універсальної перетворюється у часткову здібність людини" [8]. Б.Спіноза пов'язує творчість безпосередньо з діяльністю людини і переконаний, що вона є сутнісною характеристикою буття [24]. Як перехід від старої дійсності до нової під дією продуктивної активності творчого "Я" творчість визначає І.Г.Фіхте. Визначенням і осмисленням сутності творчості займалися також такі філософи Ф.Г.Шеллінг, Г.В.Ф.Гегель, Л.Фейєрбах та інші [3; 2-41]. Сьогодні у науковій літературі творчість визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення якісно іншого, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто завжди передбачає творця суб'єкта творчої діяльності). Так В.Цапок, досліджуючи філософські аспекти творчості, стверджує, що творчість сприяє розвитку особистості, її самореалізації в процесі створення матеріальних і духовних цінностей [15]. А.Спіркін зазначає, що цей феномен можна визначити як мислення й практичну діяльність, результатом яких є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження та перетворення матеріального світу або духовної культури. Болгарський філософ Г. Гиргинов розглядає творчість двох рівнів: перший її рівень притаманний людському мисленню і людській практиці, а другий - пов'язаний із винахідництвом, науковою творчістю тощо. Заперечуючи матеріалістичне визначення творчості як процесу (часто колективного), християнська філософія стверджує, що творчість має не колективний (загальний), а індивідуально-особистісний характер. Так, М.Бердяєв наголошував, що творчість людини є не її вимогою, а дарунком Бога, її (людини) правом і обов'язком. Із цього випливає, що до творчості здатна кожна людина, життя

якої наповнене елементарними формами праці [2]. Дослідник Я.Г. Пономарьов, спираючись на праці С. Грузенберга, розглядає різні напрями теорії творчості: філософські, психологічні, інтуїтивні. Учений, аналізуючи різні її визначення, доходить висновку, що незважаючи на різноманітність уявлень про творчість, багато дослідників (А. Батюшков, В. Бехтерев, П. Енгельмейєр, А. Матейко, В. Савич та ін.) вважають цю проблему комплексною. Він установив зв'язки творчості з психічними якостями особистості, проаналізував структуру її психологічного механізму та визначив цей феномен як "механізм розвитку", "взаємодію, що веде до розвитку". Із цього випливає, що в процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості й здійснюється їх розвиток; що перебіг процесу творчості впливає на його результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні самого її об'єкта. Крім того, творчі можливості особистості реалізуються в процесі життя людини, у результаті її самоутвердження - через самовираження й саморозвиток (Л. Сохань, В. Тихонович, В. Шинкарук, О. Феоктистова). При цьому під творчим самовираженням розуміють здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, самого себе в цьому світі. Предметом життєтворчості виступає сам суб'єкт діяльності, який ставить перед собою мету й добивається її здійснення. С. Рубінштейн, підкреслюючи суспільну значущість процесу творчості, відзначав її як діяльність у створенні нового, оригінального, що входить не тільки в історію розвитку творця, а й в історію розвитку науки, мистецтва тощо. Визначаючи виняткову значущість творчого розвитку особистості, Л. Виготський писав, що творчість - це діяльність людини, спрямована на створення нового: чи то речей зовнішнього світу, чи умовиводів або почуттів, властивих самій людині. Отже, проаналізувавши цілий ряд філософської та психолого-педагогічної літератури, ми дійшли такого висновку: творчість - це діяльність, яка породжує щось нове, раніше не відоме на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів. Найголовнішою проблемою при вивченні творчості є проблема носія творчого початку, особистості, яка творить. Визначенню поняття

творчої особистості у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяється багато уваги (Б.Г. Ананьєв, В.І. Андрєєв, Ю.К. Бабанський, С.М. Бондаренко, Р.М. Грановська, В.А. Кан-Калик, Я.О. Пономарьов, Н.Ф. Тализіна, В.А. Цапок та інші). Творчу особистість визначають як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язку простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, як Людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, умінням бачити далі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники. Вона повинна володіти мужністю для того, щоб піти проти течії і зруйнувати те, чому вірять сьогодні більшість. Психологічний словник визначає, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності у неї "...здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю" [11].

Серед характерологічних особливостей творчої особистості виділяють:

- відхилення від шаблону;
- оригінальність;
- ініціативність;
- наполегливість;
- високу самоорганізацію;
- працездатність.

Особливості мотивації діяльності полягають у тому, що творча особистість знаходить задоволення не стільки у досягненні мети творчості, скільки у самому процесі. Найспецифічнішою рисою творця вбачається несамовитий потяг до творчої діяльності. Більшість авторів погоджується з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне... Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою дослідники вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Деякі дослідники не

дають прямого визначення творчої особистості, а розглядають певні специфічні її риси (інтелектуальні, характерологічні, особливості мотиваційної сфери тощо) і визначають творчу особистість як таку, якій ці риси в тій чи іншій мірі притаманні. Крім того, ряд дослідників (Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, В.Н. Козленко, Н.Ю. Посталюк та інші) поняття творчої особистості розглядають через поняття творчого стилю діяльності або творчої активності. Таким чином, ми бачимо, що визначення творчої особистості характеризується великим розмаїттям. У роботах В.І. Андрєєва, на наш погляд, дається інтерактивний підхід до визначення творчої особистості у плані можливостей практичної педагогічної оцінки та самооцінки рівня її сформованості. Учений подає також одну з найкращих і найбільш універсальних класифікацій творчих особистостей. Теоретик-логік характеризується здатністю до широкого узагальнення, класифікації та систематизації інформації. Люди цього типу чітко планують свою роботу, для них характерна висока обізнаність та інтуїція. Теоретик-інтуїтивіст — це тип творчої особистості, для якої характерна здатність генерувати нові, оригінальні ідеї, фантазії, творча уява. Творці цього типу — це великі винахідники, автори нових концепцій, шкіл і напрямів. Практик - це тип творчої особистості, який завжди прагне до експериментальної перевірки своїх нових гіпотез. Організатор володіє високим рівнем здібностей щодо організації колективу для розробки і виконання нових завдань. Під керівництвом таких людей створюються наукові школи і творчі групи. Ініціатор - це тип творчої особистості, для якої характерні ініціатива і натхнення, особливо на початкових етапах розв'язання нових творчих завдань [1]. Швидкість досягнення певного рівня творчих результатів не є рівномірною і цілком залежить від індивідуальних психофізіологічних особливостей конкретної особистості, умов творчої діяльності, соціального оточення. Творча особистість — це креативна особистість (особистість, що має внутрішні передумови творчої активності), яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють

дослідженню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності.

Професійно-педагогічну підготовку в дослідженнях науковці розглядають як підсистему професійної підготовки вчителя, визначаючи її як: сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, які дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності; цілісну динамічну освіту, яка складається із взаємопов'язаних компонентів: мети, навчання, змісту освіти, мотивів навчання, діяльності викладача та діяльності студентів, технології і результату навчання. А. Ліненко характеризує готовність через особливий психологічний стан, який характеризує вибіркочу, прогнозуючу активність особистості на стадії її підготовки до певної діяльності.

Л. Григоренко характеризує готовність як сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують результативність роботи шкільного вчителя, а Л. Кадченко розкриває це поняття як складне особистісне утворення, яке забезпечує високі результати педагогічної роботи та зважає на професійно-моральні погляди й переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, вміння, навички, спрямованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів цієї праці, потреби у професійному самовдосконаленні. О. Абдулліна характеризує професійно-педагогічну підготовку вчителя як процес навчання студентів у системі навчальних занять з педагогічних дисциплін і результат, який характеризується повним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованістю загальнопедагогічних знань, умінь і навичок; систему, яка об'єднує відносно самостійні системи підготовки : суспільну, соціально-наукову, психолого-педагогічну, загальнокультурну, але це визначення не називає інтегруючого елементу системи підготовки, що характеризує підготовку як систему, однак теж не називає інтегруючого елементу цієї системи. Щодо цього погляду найповнішим є визначення професійно-педагогічної підготовки студентів, яке подає Г. Троцько. Це система, яка характеризується взаємозв'язком і взаємодією структурних та

функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності студентів до професійної діяльності. Це визначення розкриває мету підготовки та засоби її досягнення, реалізацію її компонентів. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати наявність різних підходів до визначення компонентів готовності майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності. Так, Г. Троцько називає такі компоненти готовності до педагогічної діяльності: мотиваційний, морально-орієнтаційний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, оцінний, психофізіологічний, з якими ми погоджуємося і використовуємо у нашому дослідженні, графічний компонент.

Отже, мотиваційний компонент визначає позитивне ставлення до педагогічної професії, стійкі наміри присвятити себе педагогічній діяльності, інтерес до роботи вчителя. Моральне обличчя педагога, його система професійно-педагогічних і загальнолюдських цінностей, наявність прогресивних поглядів є змістом морально-орієнтаційного компоненту.

Змістовно-операційний компонент зумовлений професійними знаннями та вміння, педагогічними здібностями та професійною спрямованістю.

Емоційно-вольовий компонент охоплює такі якості, як цілеспрямованість, працьовитість, витримка, рішучість, ініціативність, самокритичність, товариськість та емоційна сприйнятливність тощо.

Графічний компонент (технічне мислення; графічна грамотність; рішення графічних задач; вміння використовувати знання на практиці).

Для сучасного інформаційного суспільства нагальною потребою стає збільшення обсягів передачі інформації з меншою витратою часу на це. Тому активніше використовуються невербальні системи здійснення зазначеного.

Зміни у вищій школі останнім часом відбуваються досить активно. Які ж особливості підготовки вчителя технологічної освіти в цих умовах? Можна виокремити такі основні засоби перебудови навчального процесу, що мають загальне значення: 1) забезпечення високої якості підготовки спеціалістів як головної ланки організації роботи вищого навчального закладу (ВНЗ); 2)

перехід до багатоступеневої підготовки і створення системи безперервної освіти, а в цьому контексті зміна навчальних планів із зменшенням аудиторного навантаження на 30% зі зміною порядку викладання й обсягу різних навчальних дисциплін; 3) організація індивідуальної роботи зі студентом, розвиток навичок самостійної роботи. Кожному викладачеві ВНЗ слід розробити і науково обґрунтувати систему такої організації (у багатьох ВНЗ вона перебуває на стадії ембріонального розвитку); 4) активізація підготовки спеціалістів за цільовими договорами за участі замовника у роботі державної екзаменаційної комісії з державної атестації системи знань, умінь і навичок студента-випускника. Беручи до уваги цілковиту виправданість таких заходів у поліпшенні професійної підготовки вчителя слід зазначити, що її повнота значною мірою визначається рівнем всіх складових її елементів. З огляду на це технологічна підготовка вчителя технологій є невід'ємною складовою фундаментальної фахової підготовки, що органічно поєднана з вивченням психолого-педагогічних, соціально-культурних і професійно-орієнтованих дисциплін. Як і кожен майбутній вчитель технологічної освіти повинен уміти використовувати набуті знання під час вирішення проблем, творчо мислити, об'єктивно аналізувати свою діяльність з метою її удосконалення, використовувати досвід педагогів-новаторів у своїй педагогічній діяльності, самостійно розв'язувати творчі завдання.

Висновки. Таким чином, творчо працюючий учитель технологічної освіти характеризується відповідним рівнем знань з теорії і методики навчання технологій, психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, які, за сприятливих для педагогічної творчості вчителя умов, забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів; володіє високим рівнем технологічної культури, здатністю нетрадиційно підходити до розв'язання різних психолого-педагогічних ситуацій, організовувати технологічну підготовку на творчій основі. Розвиток творчої особистості майбутнього вчителя технологій забезпечується відповідним змістом, умовами, формами, методами у системі професійної підготовки.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження.

Обраний нами напрямок дослідження має продовження у вивченні практичного компоненту розвитку творчої особистості майбутніх учителів технологій у процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. - Казань, 1988. - 228 с.
2. Бердяев Н.А. Самопознание: Опыт философской автобиографии. - М., 1990.
3. Геращенко И.Г. Педагогическое творчество и формализм // Школа. - 2000. - № 1. - С.2-5.
4. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. - М., 1987. - 159 с.
5. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество учителя. - М, 1987. - 159 с.
6. Лузина Л.М. Формирование творческой индивидуальности учителя в педвузе. - Ташкент, 1986.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя. - М.: Просвещение, 1993. - 192 с.
8. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчально-тематичний план і програма курсу для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів /Укл. С.О.Сисоєва, В.І.Барко, І.В.Бушовський та ін. - К., 1991.- 32 с.
9. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. — К., 1988. - С.5-60.
10. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навчально-методичний посібник (ред. рада: В.Даній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), Л.В.Сохань, І.Т.Єрмаков (наук. ред). та ін. - К., 1996. - 792 с.
11. Психология творчества / Под ред. Я.А.Пономарева. - М, 1990. - С.350.
12. Сидоренко Т. Творчість у діяльності вчителя // Рідна школа - 2001. - № 5.- С.55-57.

13. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчальний посібник. - К.: ІСДОУ, 1994. -112 с.

14. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість учителя: Визначення, теоретична модель, функції підготовки // Педагогіка і психологія. - К.: Педагогічна думка, 1998. - 255 с.

15. Цапок В.А. Творчество (Философский аспект проблемы). - Кишинев, 1989. - С.7

Ткачук Станіслав Іванович

професор кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій, декан технологічно-педагогічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

В статті розкриваються питання розвитку творчої особистості вчителя технологій як суб'єкта професійної діяльності та сутність і зміст професійно-педагогічної підготовки її особливості для майбутнього фахівця освітньої галузі «Технологія».

Ключові слова: вчитель технологій, технології, технологічна підготовка, професійно-педагогічна підготовка, технологічна культура.

Ткачук Станіслав Іванович

професор кафедри професійного образования и компьютерных технологий, декан технологічно-педагогічного факультета Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

В англ.. варіанті імя, прізвище назва статті